



International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL



SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:38
sssjournal.com

pp.3266-3273
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 11/04/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/07/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.07.2019

AYNI MEKÂNDA AYRILIKLAR: DAVID HARVEY'İN MEKÂNSAL FARKLILAŞMA KURAMINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME¹

SEPARATION IN THE SAME SPACE: AN ASSESSMENT OF DAVID HARVEY'S SPATIAL DIFFERENCE THEORY

Araştırma Görevlisi, Samed KURBAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Kütahya/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6002-1573>

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatice AKMAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Kütahya/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1743-7543>



Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1565>

Reference : Kurban, S. & Akman, H. (2019). "Aynı Mekânda Ayrılıklar: David Harvey'in Mekânsal Farklılaşma Kuramına Dair Bir Değerlendirme", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(38): 3266-3273.

ÖZ

Harvey'ye göre mekânsal farklılaşma, kapitalist toplumdaki toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde yani toplumsal farklılaşma ile izah edilmelidir. Toplumsal farklılaşmaya ise üç öge neden olmaktadır. Bunlardan birincisi; endüstri devrimiyle birlikte emek-yoğun üretim biçiminden sermaye-yoğun üretim biçimine geçilmesidir. Harvey ikinci ögeyi, kapitalizmin gelişim süreci içerisinde yarattığı toplumsal farklılaşmaya ivme kazandıran bir dizi unsur olarak açıklar. Bunlar; fonksiyonel uzmanlaşma ve emeğin bölünmesi, otorite ilişkileri, ideolojik ve politik manipülasyonlar ve toplumun hareket alanına konulan engeller olarak özetlenebilir. Üçüncü olarak Harvey, daha önceki bağımlı üretim biçimi içinde kurulmuş toplumsal ilişkileri içeren birçok ögeyi saymaktadır. Harvey'e göre üçüncü ögeyi, kapitalist düzen ve öncesi arasında çatışmaya neden olan toplumsal olguları sıralayarak genişletmek mümkündür. Söz konusu üç öğeden dolayı ortaya çıkan farklılaşma toplumu ve kenti, mekânsal farklılaşmaya taşımaktadır. Mekânsal farklılaşma, pek çok alanda bir ayrışmaya yol açan ve döngü halini alan bir ayrışmanın tezahürüdür. Harvey bu tezahürü, piyasa birim ve donanımlarına erişebilmek için elzem kıt kaynaklara ulaşım imkânlarındaki farklılaşma olarak açıklar. Kentler, her bir sınıfın kendisini kendi içinde idame ettirdiği komşuluk birimlerine ayrılabilir. Başka bir ifadeyle; her bir toplumsal statü birimi, gruplaşma oluşturarak mavi yakalılar ve beyaz yakalılar şeklinde farklılaşmış mekânlarda yerleşebilir. Böylece bir sonraki kuşağın ekonomik mekânının da aynı statüye sahip olacak biçimde yapılanmasına neden olabilir. Mekânsal farklılaşmanın izahı açısından bireylerin seçimleri, tercihleri, değer sistemleri de önemli bir yer tutar. David Harvey, tüm bunların bireyin kendi iradesi dışında şekillendiğini savunur. Çalışmada, David Harvey'in mekânsal farklılaşma kuramı ve bu kurama yönelik olarak dile getirilen eleştiriler analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kentleşme, toplumsal değişim, mekânsal farklılaşma, Harvey

ABSTRACT

According to Harvey, spatial differentiation should be described within the framework of the reproduction of social relations within the capitalist society, in other words, through social differentiation. And there are three factors that cause social differentiation. The first factor is the transition towards a capital-intensive manufacturing type from a labor-intensive manufacturing type, following the industrial revolution. Harvey describes the second factor as a series

¹ Bu çalışma 2018 yılında İzmir'de düzenlenen I. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi'nde sunulan ve özet olarak yayınlanan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

of components that give acceleration to the social differentiation which is created by capitalism during its development process. These are functional specialization and division of labor, authority relations, ideological and political manipulations and the obstacles that are placed within the movement area of the society. According to Harvey, the third factor is the various components that include the social relationships that are established within the previous dependant manufacturing type. According to Harvey, it is possible to expand the third component by listing the social facts that cause the conflict between the capitalist system and period before the capitalist system. Created as a result of the above-mentioned three components, the differentiation carries the society and the city towards a spatial differentiation. Spatial differentiation is the manifestation of the differentiation that causes a dissolution in many areas, and that becomes a cycle. Harvey describes this manifestation as the differentiation of the possibilities to reach the insufficient necessary resources in order to access the market units and equipment. Cities can be separated into neighborhood units in which each class sustains itself. In other words, every social status unit can form a group and can settle in spaces differentiated as blue collars and white collars. Therefore, it may cause the structuring of the next generation's economic space with the same status. The choices, preferences and value systems of the individuals have a significant place in the explanation of the spatial differentiation. David Harvey defends that these are formed involuntarily. In this study, David Harvey's spatial differentiation theory and the criticisms of this theory were analyzed.

Key words: Urbanization, social change, spatial differentiation, Harvey

1. GİRİŞ

David Harvey, yaşayan en büyük Marksist coğrafyacılarından biri Marksist yazına önemli katkılar yapmış bir düşünürdür. Harvey, Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı başlıklı çalışmasında, kent literatürünün temel sorunsallarından birini, mekânsal ve toplumsal yapı ve süreçler arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. O, Marx'ın kapitalist üretim tarzında birikim teorisinin mekânsal boyutunun çok bir süre göz ardı edildiğini düşünür. Bu yüzden kendi ifadesiyle coğrafyayı yeniden inşa etme çabasına girer. Kapitalist toplumsal yapıyı sömürü ve güç ilişkileri temelinde çözümlleyen Harvey, mekânsal farklılaşmayı kapitalist ilişkilerin yeniden üretimi ile ilişkilendirmektedir. Kapitalist düzenin idamesi için kentsel farklılaşmaya işlevsel bir rol atfederek, her kentsel mekanın aynı zamanda bir çatışma mekanı olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Harvey'in çalışması coğrafya disiplini içinde gelişen bir kuramdır. Harvey, mekân kavramını kapitalist sermaye birikimin hareketleri ve krizleri kapsamında ele almaktadır. Harvey'e göre kapitalist kentleşme, üretim sürecinde ekonomik krize giren sermayenin, kârlarını arttırmak amacıyla yatırımlarını daha kârlı olan kentsel yapıya çevreye yönlendirmelerinin sonucunda gelişmiştir. Kapitalist girişimcilerin azalan kârlarını tekrar azamiye çıkarabilmek için üretim sürecinin dışında kentlere yönelerek kentlerin yapıları çevrelerine yatırım yapmaktadır. Harvey'e göre modern kentlerin büyümesi kapitalistlerin kârlarını azamiye çıkarmak istemesinin tarihidir. Bu tarih, özellikle neoliberalizmin temel argümanları ile katkı sağladığı küreselleşme birlikte yirminci yüzyılın son çeyreğinde belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu noktada, kentler, kapitalist sermaye birikim mantığını yansıtan bir aynadır. Harvey, kentsel rant teorisini sermaye birikiminin dinamiğiyle açıklamaktadır. Çalışmada, Harvey'in yapmış olduğu coğrafyanın Marksist ideolojisi analizi ve onun kuramına yönelik getirilen eleştiriler ele alınacaktır. Sermaye birikimi sağlama temelinde kapitalist ilişkilerin yeniden üretiminin ortaya çıkardığı mekânsal farklılaşma ve toplumsal değişim irdelenecektir.

2. KAPİTALİST DÖNÜŞÜM VE SERMAYE BİRİKİMİ: YENİ TOPLUM DÜZENİ

David Harvey, mekânsal farklılaşma kuramı ile Marksist yazına önemli katkılar yapmış bir düşünür olarak kabul edilmektedir. Şüphesiz Harvey'in yapmış olduğu katkı, Marksist ideolojinin temel argümanları çerçevesinde perspektif geliştirmesi ile açıklanabilir. Ancak onun özellikle coğrafya temelinde hareket ederek kendisine bir çerçeve çizmesi, ortaya koyduğu teorisinin özgün bir biçim almasına imkân vermiştir. Harvey'in mekânsal farklılaşma kuramının anahtar kavramı sermaye birikimidir. Modern kapitalist üretim tarzı şu anki dünyanın hâkim paradigmasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede yaşanan zaman içerisinde toplumsal bir dönüşümü ortaya çıkaran bir kesit vardır. Bu kesit neoliberal politikalar ile şekillenen yeni dünya düzeninin fotoğrafını sunmaktadır.

Coğrafi genişleme ile birlikte ortaya çıkan mekânsal yeniden örgütlenmenin sermaye birikimi üzerindeki etkileri konusunda çeşitli açıklamalar yapılmaktadır. Sermaye birikimi nasıl izah edilebilir? Değerli maddi şeylerin birikimi (servet birikimi), eski zamanlardan beri insan toplumlarında meydana gelen bir şeydir. Eski zamanlarda, normal olarak değerli metaller ve taşlar, mücevherler, vb. biriktirme biçimi söz konusuydu. Bu tür malların mülkiyeti, hem şimdiki zamanda hem de gelecekte mallar ve emek hizmetleri üzerinde mal sahibine emir verme iradesi ve satın alma gücü veriyordu. Sanayi devriminin başlangıcından bu yana, satın alma gücünün yeni bir birikimi ortaya çıkarmıştır: sermayenin birikimi. Bu ise üretim

araçlarının (para, makineler, binalar, araçlar) mülkiyetini gerektiren bir sahipliği ifade eder (Pasinetti, 2018: 405). Sermaye birikimi olgusu sermaye üzerinde yükselen bir değeri ifade eder. Burjuva iktisatçılarına göre (Adam Smith ve David Ricardo) sermayeyi ancak üretim araçları oluşturabilir. Günümüz burjuva bilimi ise sermayeyi, her çeşit üretimin ta başlangıçtan gelen ve sonsuza kadar giden bir şartı yapmak için sermaye ile üretim araçları arasında bir eşitlik kurmaya çalışmaktadır (Kuznetsov, 1995: 20).

Sermaye birikimini sağlayan sürecin Sanayi Devrimi ile birlikte başladığını söylemek mümkündür. Esasen Sanayi Devrimi'nin başlangıcında, sermaye, diğer üretim faktörleri gibi (toprak ve emek) henüz gerekli olan formda ya da miktarda değildi. Ancak süreç içerisinde kapitalist üretim tarzının yapısal görünümünü tamamlama yolunda gösterdiği hızlı gelişim sermaye birikiminin oluşmasına imkân vermiştir. Onsekizinci yüzyılın sonunda, Doğa ve Özgürlük adına akılları fikirleri zenginliğin sırrını çözmek olan iktisatçılar sermaye birikimini koşullarını tahlil etmekle uğraşmışlardır. Zira söz konusu dönem sanayi kapitalizminin karşı konulamaz yükselişini yansıtan bir zaman aralığını ifade etmektedir (Beaud, 2016: 116). Ondokuzuncu yüzyılın ekonomik sisteminin kapitalizm unvanı ile anılmasını hak etmesinin ana nedeninin, sermayenin oynadığı rolün olduğunu söylemek yadsınamaz bir gerçeklik olacaktır.

Günümüz modern toplumları ve bugünün ileri kapitalist ülkeleri, geçmişte merkezinde kapitalist sanayileşmenin bulunduğu bir kapitalist dönüşüm geçirmişlerdir. Sermaye birikimi, bu kapitalist dönüşümün tamamlayıcı özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü rekabetin harekete geçirdiği birikim dürtüsü kapitalizmin merkezi dinamiğidir. Kapitalizmde, birikim dürtüsü iktisadi büyüme ile birlikte sermaye birikimi biçimini alır. Sermaye birikimi kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu ekonominin yapısal özelliği hâline geldiğinde artık kapitalist birikimden söz edilebilir (Byres, 2007: 143). Sermaye birikiminin taşıyıcı gücü birikim dürtüsü, emek ve sermaye arasındaki çelişkinin temelleri üzerine yükselmektedir. Marx, sermaye birikiminin özünü sergileyerek, onun toplumsal bir ilişki, yani sermaye ile emek arasında bir egemenlik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bu ilişki bağlamında, üretim ve birikim süreci, toplumun bir bütün olarak siyasal yapılanması ile koşullanmaktadır (Gülalp, 1993: 62). Dolayısıyla emeğin yeniden üretimi ile sermayenin yeniden üretimi arasında bir çatışma söz konusu olmaktadır. Bunun sonucunda tekel-öncesi kapitalizm ile emperyalizm arasında bir farklı durum ortaya çıkar. Zira emperyalizmin başlıca ölçütlerinden biri sermaye ihracıdır. Sermaye ihracı ile birlikte dünyanın büyük bölümünün bir avuç gelişmiş kapitalist ülke tarafından sistemli olarak sömürülüşü sağlanmaktadır (Lozovski, 1995: 131). Bu bağlamda sistemin bütünü dikkate alındığında, üretim ve sömürü süreçlerinin çatıştığı bir durum ortaya çıkar. Bunun nedeni, sistemin kaynağını oluşturan, doğrudan üreticinin üretim araçlarından kopması olgusudur (Gülalp, 1993: 63). Emek ve sermaye arasında yaşanan bu çelişki, üretim araçlarının mülkiyetinin el değiştirmesi ile birlikte toplumsal düzende bir değişimi beraberinde getirir. Harvey, bu değişimi çok boyutlu bir düzlemde ve bir sarmal döngüsü üzerinden ortaya koyar. Buna göre kentleşmenin kapitalist toplumsal ilişkiler ve sermaye birikimi şartları altında oynadığı toplumsal rol ön plandadır.

Sanayi toplumu, insanlık tarihinin tarım toplumundan bilgi toplumuna giderken geçirdiği aşamalardan biridir. Kapitalist üretim tarzının hâkim bir paradigma hâline gediği bu aşama sermaye birikimine giden süreçte önemli bir kaldırım taşıdır. Ancak özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden günümüze yeni bir kapitalizm oluşmaktadır. Bu sistem kapitalizmin temel ilkelerine sadık kalmakla birlikte farklı bir görünüm taşıyacağı ileri sürülmektedir. Kapitalizm terimi yerine “Pazar ekonomisi” ve serbest teşebbüs ekonomisi” deyimleri de kullanılmıştır (Gürüz, 2010: 167). Dolayısıyla yeni bir ekonomik ve siyasal model söz konusudur. Küreselleşme, emek ve sermaye arasındaki ihtilafli düzende sınırları daha da keskinleştirmektedir. Böylelikle sermaye birikiminin hız kazandığı bir süreçte, kapitalist üretim tarzının maddi koşulları toplumsal değişime yön vermektedir. Harvey, Marx'ın teorisi üzerinden sermaye birikiminin mekânsal boyutuna dikkat çeker. Küreselleşme ile birlikte gerçekleşen hız kazanma metaların, daha hızlı bir şekilde erişilebilecek duruma gelmesi ile açıklanmaktadır. Çünkü dolaşım süresindeki herhangi bir kısalma, ihtiyaç fazlası üretimi artırır ve birikim sürecini güçlendirir. “Konum değişimi satan” nakliye ve iletişim sektörü, dolaysız olarak değer yaratır. Bunun sebebi mekânsal durumun ve ürünün piyasaya getirilmesinin üretim sürecine dâhil olması ile açıklanmasıdır (Harvey, 2015: 301-303). Bu dönüşümün yaşandığı mekânlar olarak kentleri işaret eden Harvey, kapitalizm-sermaye birikimi-toplumsal değişim-mekânsal farklılaşma ilişkisini irdeler.

Sermaye birikiminin mekânsal boyutu küreselleşme ile artan bir dinamizm kazanmıştır. Küreselleşme tek bir perspektiften hareket edilerek tanımlanan bir olgu değildir. Ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel vb. boyutlarda çok boyutlu bir ilişkiler ağına sahip ve hâlen devam eden bir süreci betimler. En bilinen tanımıyla ulaşımda ve kitle iletişim araçlarında meydana gelen ilerlemeler ile birlikte dünyanın küçük bir

köy hâline gelmesini ifade eder. Küreselleşme, sermaye birikimine ivme kazandıracak bu ilerlemeleri ve gelişmeleri egemen grupların/küresel aktörlerin hizmetine sunmuştur. Neoliberalizm, 1973'den sonra ortaya çıkan bir krize tepki olarak açıklanabilir. Keynesyen ekonomi politikalarından bir paradigma kaymasını ifade eden neoliberalizm, çağdaş küreselleşmeye hükmetmektedir. Piyasaların en uygun ve kendi kendini düzenleyici toplumsal yapılar olduğunu öne süren neoliberalizm, kısıtlanmayan küresel ticaretin, bir ekonomik sorunlar ve ihtiyaçlar karşısında un uygun ve tek çözüm yolu olduğunu ileri sürer. Bu kapsamda, küreselleşme dönemi emperyalizmi, dünyayı yeni liberal uluslararasılık (neoliberalizm) etrafında yeniden inşa edilmektedir (Radice, 2007: 165). Baskın güç, kapitalizmin ilk döneminde sermaye sahibinin, teknokratik kapitalizmde ise yönetici sınıfın gücüdür. Yeni sermaye birikimi rejiminde ise baskın gücü elinde tutan aktörler değişime uğramıştır. Artık alacaklılar adı altında bir yandan bankalar diğer yandan mali güç hâkim egemen aktörler olarak yer edinmektedir. Banka gücü, banka kredisi yoluyla, malî güç ise menkul kıymetler olarak tanımlanan ticari senetler, tahvil ve hisse senetleri ve bunlardan türeyen araçlarla gücünü uygulamaktadır (İnsel, 2015: 64). Bu yeniden inşa edilme sürecinde, liberalizmin temel argümanlarının çok daha yoğun bir şekilde sunulması ve işlenmesi, sermayenin emek karşısındaki üstünlüğüne katkı sağlamaktadır.

Küreselleşme sürecinin, kapitalizmin maddi koşulları-toplumsal değişim ve mekânsal farklılaşma çerçevesinde devletleri yeniden yapılandırılmaya zorladığı görülmüştür. 1980'li yıllarda uygulanan yapısal uyarlanma reformları ile birlikte devletin geleneksel görevlerine ya da baskıcı özüne doğru geri çekilme ve işlevlerinde daralma döneminde işletme tipi bir aygıt yaratma hedeflenmiştir. Dolayısıyla devletin ağırlığından kaçmak için piyasa mekanizmalarına sığınma çerçevesinde devlet bütününün parçalanması ve özel sektörleşmiş bir kamu yönetimi aygıtının ortaya konulması hedeflenmiştir (Güler, 2016: 139-140). Devletin küçülmesi, özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi değerlerin ön plana çıktığı yeni düzende ulus devletlerin tek hâkim aktör olma gücü geri plana itilmiştir. Bunun yerine var olan birikim kanallarını genişletmeye yönelik düzenlemelere gidilmiştir. Katılımcılık ilkesi, yerel demokrasi gibi yeni düzenin dilini ortaya koyan sloganlar geliştirilmiştir. Bu çerçevede yerel yönetimler, kapitalist toplumda tanımlayıcı özellikleri olan sermaye birikimine katkı işlevini üstlenmiştir (Güler, 2016: 272). Bunun sonucu olarak, kentlerin kapitalist sermaye birikiminin taşıyıcı birimleri olarak yerine getirdikleri rol serbest piyasa ekonomisi koşulları içinde kolaylıkla yerine getirilmiştir. Ulusal ve ulusötesi bağlantıların iç içe geçtiği, sermaye akışının hız kazandığı bir ortamda kent yönetimlerinin dönüşümü kolaylaşmıştır. Bu dönüşüm sermaye birikiminin hız kazandığı bir temelde toplumsal ilişkilerin değişimine yol açmıştır. Harvey, bu değişimi ve değişimin maddi temelini oluşturan mekânsal farklılaşmayı ele alarak eleştirel bir coğrafya analizi yapmıştır.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞİMDEN MEKÂNSAL FARKLILAŞMAYA

Modern kent topluluklarını incelemek ve anlamakta temel bir problem, kentlerin içsel olarak birbirleriyle karmaşık bir şekilde bağlantılı olan farklı sosyal dünyalardan oluşmalarıdır. Örneğin, New York'taki bir şehir sakinine atıfta bulunulduğunda, örneğin Harlem'den fakir bir işçi, Park Avenue'dan zengin bir iş adamı ya da köyden bir hippy öğrencisi. Hepsi New Yorklu olmakla birlikte hayatları Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ortalama bir yaşamı temsil etmez. Bu kısmen, içinde yaşadıkları yerleşim ortamlarının Birleşik Devletler'deki üç toplumdan farklı olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Sosyolojik olarak önemli etkinliklerin çoğu için bu bölge sakinleri New York'ta bir bütün olarak değil, sınırlı bir kesimde yaşamaktadırlar. Bu sınırlı bölümler yetişkinler tarafından büyütüldüğü, arkadaşlarının çoğunun, günlük faaliyetlerinin çoğunu yürüttükleri yerlerdir. Onları en çok etkileyen yerleşim yerleridir (Popenoe, 1973: 365). Dolayısıyla kentsel yaşam alanının tek bir homojen mekân olmadığı sonucuna ulaşılır. Kentsel çevresel farklılıklar kaçınılmaz olarak farklı tarihsel koşullardan kaynaklanır. Toplumsal farklılaşmanın boyutları ise yerleşim yerlerinin farklı bölgeleri arasındaki farklılıkları tanımlar. Harvey, toplumsal değişimin maddi koşulları çerçevesinde mekânsal farklılaşma kuramını ele alır.

Sosyal alan farklılaşmasının, sosyal sınıfın, ailenin ya da yaşam döngüsünün ve etnik statünün modern bileşenlerinin, her ne kadar değiştirilmiş bir biçimde ve ilişkide olsa da, kentin yapısını iklimlendirmede ondokuzuncu yüzyılda etkin olduğu görülmektedir (Carter ve Wheatley, 1980: 57). Söz konusu durum, toplumsal değişimle birlikte farklılaşan mekânın, toplumsal ilişkileri, ideolojileri, retorik ve söylemleri şekillendirmesi söz konusu olduğunda da geçerlidir. Tam da bu noktada Harvey, mekânsal farklılaşmanın, toplumsal yapıda farklı bilinç durumlarının gelişmesinin anlaşılmasına yardımcı olduğunu söyler. Harvey'in çabası mekânsal yerleşimlerin ve farklılaşmanın sınıf ilişkileri ile ilgili olarak bir kuram ortaya koymaktır.

Harvey, mekânsal farklılaşma ve toplumsal yapıyı ilişkilendirmek için birtakım varsayımlar ortaya koyar. Bu varsayımlar, hızla ivme kazanan bir kentleşme süreci içinde sermayenin sürekli büyümesinin sonuçlarını gösterir (Harvey, 2002: 160-161).

- *Mekânsal farklılaşma, kapitalist toplumdaki toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde açıklanmalıdır.*
- *Mekânsal birimler, komşuluk birimleri, yerel topluluklar, bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, pazar donanımlarını ve bilinç durumlarını önemli ölçüde etkileyecek özel toplumsal etkileşim ortamlarıdır.*
- *Büyük nüfus yoğunluklarının farklı topluluklara ayrılması, Marksçı anlamda sınıf bilicinin bölünmesine hizmet eder ve bu nedenle sınıf savaşımı yoluyla kapitalizmden sosyalizme dönüşümü güçleştirir, fakat*
- *Mekânsal farklılaşma modelleri kapitalist toplumlardaki çelişkilerin birçoğunu yansıtır ve somutlaştırır; bunları yaratan ve sürdüren süreçler, sonuç olarak, kararsızlık ve çatışma mekânlarıdır.*

Harvey, ortaya koyduğu bu varsayımlar ile kendi ifadesiyle mekânsal farklılaşma ve toplumsal düzen arasında zorunlu bir bağlantıyı ortaya koyma çabası içindedir. O, yapmış olduğu analiz ile sosyolojik analizde, sosyal bir olgunun (fenomenin oluşumuna yol açan süreçler ve mekanizmalar anlamında) nedenlerini, olgunun sosyal işlevleri veya sonuçları üzerindeki etkilerini irdelemektedir.

En yüksek coğrafi hareketliliğe sahip olanlar için mahalle en az önemli olduğu gibi, en düşük hareketliliğe sahip olanlar için en önemli olanıdır. Çocuk (genç yaşta), yaşlı insanlar, hasta ve engelli olanlar, bunlara önem verenler insanlar (özellikle ev hanımları) ve fakirler. Bu kategorilerdeki bazıları için yerel çevre tek ortamdır. Onların yaşamı, yanlarında yaşayan, kendi evinin yanındaki birkaç evde oturan genç çocuk için müthiş bir fark yaratmaktadır. Benzer şekilde, “banliyöde hapsedilmiş ev kadını”, yaşlı emekli kişi ve engelli, sosyal ve duygusal olarak fiziksel refahı için yerel çevreye büyük ölçüde bağımlıdır. Modern toplumlardaki çoğu kişi için, bu nedenle, konut ortamı, aşağıdakiler için değişen derecelerde önemli bir sosyolojik birimdir (Popenoe, 1973: 365-366).

1. diğerleriyle birlik: arkadaşlık, birincil ilişkiler, karşılıklı yardım;
2. sosyal kontrol;
3. güvenlik ve rahatlık hissi;
4. kolektif kimlik ve yer duygusu;
5. çocukların sosyalleşmesi (ilköğretim dahil);
6. örgütsel bağlar; kilise ve gönüllü kuruluşlar

Harvey, komşuluk birimlerine dikkat çekerek, yerel toplulukların kendi çevreleri üzerinde oluşturduğu etkiye dikkat çekmektedir. Ancak bu etkinin arka planında sermaye birikiminin maddi koşulları vardır. Çünkü Harvey’in de dediği gibi kapitalist kentteki mekânsal farklılaşma, Pazar donanımlarına ulaşabilmek için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında farklılaşma anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda topluluğun yaşadığı mekân, üretim yeri için uygun işgücünün yeniden üretildiği mekânlar olmaktadır. Böylece, beyaz yakalı işgücü beyaz yakalı bir komşuluk biriminde, mavi yakalı işgücü mavi yakalı komşuluk biriminde yeniden üretilmektedir (Harvey, 2002: 161-162). Yirminci ve yirmibirinci yüzyılın kent ortamında, plazalar, alışveriş merkezleri, gecekondu gibi mekânlar, kendi sosyoekonomik düzeylerinde, toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi sağlamaktadır. Sosyolojik bir genelleme yapılacak olursa, çoğu insan önemli konularda kendilerine çok benzer olan başkalarının yakınında yaşamak istemektedir.

Ruoppila (2002), Orta ve Doğu Avrupa sosyalist şehirlerinde (İkinci Dünya Savaşı’na kadar kapitalist bir şehir olma tarihi ile) konut farklılaşmasının tipik özelliklerini belirlemiştir. İlk olarak, sosyalizm öncesi inşa edilen alanlarda, sosyo-profesyonel grupların eşitsiz dağılımı asla ortadan kalkmadı. Yüksek kaliteli konut ve villa ilçeleri ile iç şehir mahalleleri genellikle daha yüksek statülerini muhafaza ederken, iç kentin düşük statülü mahalleleri daha düşük statülerini korudu. 1960'larda konut mülklerine kentsel göç başladıktan sonra, iç kentin düşük statülü komşuluklarının fiziksel olarak bozulması, düşük statülü gruplar ve konut mülklerine hak kazanamayan yaşlılar gibi sosyal bir düşüşle birleştirildi ve nüfusun daha belirgin bir parçası haline geldi. İkincisi, şehirlerin dış kenarındaki büyük sosyalist konut siteleri, çoğunlukla "sosyalist orta sınıf" için evler oldu. Üçüncü olarak, şehirlerdeki yeni tek ailelerin kaldığı konut ilçeleri orta sınıf bir karaktere sahip olma eğilimindedirler, oysa topluşımlardaki tek aile konut ilçeleri daha köy benzeri

ve daha düşük bir statüye sahipti (Ruoppila ve Kahrik, 2003: 51). Bu durum modern kapitalist dünya sisteminin dinamikleri içinde günümüz koşullarında da devam etmektedir. Çünkü Harvey'in belirttiği gibi, kentsel sistemde bölgesel örgütlenmeleri oluşturan, akrabalık ve etnik gruplaşmalar, ortak değer sistemlerine sahip topluluklar durağan kalmaz (Harvey, 2016: 88). Bu süreklilik mekânlar farklılaşsa da, farklılaşmanın maddi koşulları aynı kaldığı için toplumsal değişim üzerinde benzer sonuçları ortaya koyar.

4. HARVEY VE MEKÂNSAL FARKLILAŞMA KURAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Eleştirel kentsel çalışmaların alanı gelişmeye ve çeşitlenmeye devam ettikçe 21. yüzyılın başlarında, niteliği dikkatli bir incelemeye ve sistematik tartışmaya tabi olmaya devam etmektedir. David Harvey'in sermaye birikimini temel alarak coğrafyanın ekonomi-politik bir analizini yapması birtakım düşüncüler tarafından eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin temel hareket noktası ise Harvey'in mekânsal sistemin örgütlenişi ile sermayenin örgütlenmesi arasında kurduğu ilişki üzerinden şekillenmektedir.

David Harvey'nin Marksist ideolojiye eklenmiş teorilerine, Karl Marks'ın öngörülleri itibarıyla önem atfetmek gerekir. Zira bilindiği üzere Marks, iddiasının Sovyet Rusya'da değil; İngiltere'de gerçekleşeceği üzerinde durmuştur (Marx ve Engels, 2013; Marx, 2015). Sadece bu sebeple dahi bir İngiliz bilim adamının gözünden söz konusu ideolojinin işlenişi ve elde edilen tespitler kıymete değerdir. Bununla beraber David Harvey'i tam anlamıyla Marksist ideolojinin bir bayraktarı olarak görmek olanaksızdır. Çünkü Harvey tezlerinde kısmen sosyalist ve kısmen de liberal öncüllerden faydalanmayı esas alarak zaman zaman ortaya bir sentez çıkarabilmiştir. Meselelere kendi ilgi alanı olarak coğrafya temelli yaklaşan Harvey, kendi söylemiyle "liberal formülasyonlar" (toplumsal süreçler ve mekânsal biçimde kentsel planlamanın kavramsal sorunları ve kentsel sistemde gerçek gelirin yeniden dağıtılması, mekânsal farklılaşma) ve "sosyalist formülasyonlar" (coğrafyada devrimci ve karşıdevrimci kuramlar ve getto oluşumu, kullanım değeri, değişim değeri ve kentsel toprak kullanımı kuramı) gibi denemeleriyle oluşturduğu senteziyle iki zıt kutbun fiilen yol gösterici bir biçimde bir araya getirilebileceği iddiasındadır (Harvey, 2013). Harvey'ye yönelik eleştirilerin bir tanesi bu iddiası üzerinedir. Zira bu türden bir bakış açısının rasyonel veriler ortaya koyamayacağı şeklinde yüzeysel de olsa (olgular değil teoriler üzerinden) kritikler yapılmıştır.

Marksizm ve kenti Henri Lefebvre'i kaynak olarak ilişkilendirmesine karşın David Harvey, Lefebvre'in (2015:145-150) mekânsal ilişkilere yaptığı bağımsız ve belirleyici nitelikteki göndermelerin karşısında durmuştur. Zira Harvey'e göre (2013:175), mekân ve insan arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Ruşen Keleş'in ifadesiyle (2005:14); kentin kimliğini oluşturan o kentin kültür varlığıdır. Dolayısıyla kent, insanı; insan unsuru da kenti müspet veya menfi bağlamda etkisi altına alarak değiştirebilir.

Harvey, kendi kent sorunsalında, her ne kadar, apriori gereklilikle değil sadece çözüm üretebileceğini düşündüğü için ve kendine başka model bulamadığı gibi nedenlerle Marksizmi kaynak aldığını ortaya atsa da başta Gottdiener olmak üzere bir kısım çalışmacı, onun için klasik Marksist kavramsallaştırmanın dışına çıkamadığı eleştirisini getirmiştir. Ayrıca Gottdiener, mekânsal farklılaşma kuramına atıfta bulunarak kentin bu biçimde yapılanmasında devlete biçilen kapitalist misyonun Marksist bir bakış açısını temsil ettiğini ve bu bakış açısının aksine aslında devletin, politik eylemlere çok daha fazla özgürlükçü yaklaştığını savunmaktadır (1988:91-98). Gottdiener, Harvey'i devlet ve mekân arasındaki ilişkiyi yeterince belirleyemediğini ve arazi yatırımlarının, birincil yatırım devresindeki aşırı birikim sorunlarından bağımsız olarak, kendi dinamiğine sahip olduğunu anlayamadığı için eleştirmiştir (Feagin, 2002: 62). Buna göre Harvey, kapitalist sistemin unsurlarını sermaye biçiminde tanımlayarak devlet ile mekân arasındaki ilişkiyi özgüleştirememektedir. Onun devlete verdiği ontolojik statü, geleneksel Marksçı perspektifin ötesine geçememektedir (Bıçkı, 2006: 118). Bu çerçevede, mekânın üretiminin, onu yaratan yapının içsel dinamiklerinin de göz önünde bulundurulması yönünde bir sonuca ulaşılabilir.

Harvey'in sermaye birikimi çerçevesinde yapmış olduğu analiz, Peter Saunders tarafından benzer şekilde eleştirel bir değerlendirme almıştır. Kapitalist üretim tarzı Pahl, Lefebvre ve Castells ile öncelikli konular içinde yer almıştır. Saunders'e göre Harvey'in yazıları bu çerçevede belirlenmiştir. Harvey, uzun vadeli şehirleşme sürecine ve sermayenin genişletilmesi ve çoğaltılmasındaki rolüne büyük önem vermektedir. Saunders için Harvey, öncelikli olarak bir kentsel sosyal teori inşa etmez. O, daha çok ABD'deki kentleşme sürecinin detaylı analizinde kapitalist üretim tarzının teorisini genişletmektedir (Guay, 1983: 127). Bunun sonucunda, işçi hareketinden kadın hareketine birçok sosyal hareket Harvey'in analizinde yer bulamamaktadır. Tüm analiz sermayenin birikim mantığı ile izah edilmeye çalışılmaktadır (Bıçkı, 2006: 2006: 119). Harvey'nin "ikinci kesim" ve "üçüncü kesim" kriz teorileri, kapitalizmin aşırı birikim sorununa nasıl cevap verdiği dair bir analiz ve alanın önemini göstermek için büyük bir girişimdir. Onun için, mekân, inşa edilen ortamın oluşturulması, yeniden yaratılması ve kârlı yatırım için eşit olmayan coğrafi

gelişmeyi istismar etme girişimi olarak siyasi ekonominin endişelerine çok uzaktır. Harvey'nin mekân analizini siyasi ekonomi teorisine ilişkilendirme endişesi sonuçta ikna edici değildir. Özellikle çalışmalarından üç problem ortaya çıkmaktadır:

Birincisi, eserinin yüksek bir soyutlama seviyesine oturtulmasıdır, ki bu, hem yapılmış olan kesin önermelerin bastırılması hem de fikirlerinin somut analizle nasıl ilişkili olabileceğini görmek için çoğu zaman zor olmaktadır. Castells'in daha önceki çalışmalarının birçok yönünü de hatırlatan ikinci sorun, Harvey'in, insan ilişkilerinin toplumsal ilişkileri üretme ve yeniden üretmedeki tarihsel rolünü neredeyse tamamen ihmal etmesidir. Üçüncüsü ve şimdiki bakış açısından Harvey'in analizindeki en önemli sorun, teorinin nihayetinde kanıtlamak için neyi ortaya koyduğunu gösterememesidir. Görüldüğü gibi, Harvey bunu iki şekilde göstermeye çalışmaktadır: Birincisi, inşa edilen çevrenin işlevini ikincil devreye yatırım yapma sürecine bağlayarak ve ikincisi, "mekânsal düzeltmeyi" aşırı birikim krizlerinden kaçınmak için büyük bir strateji olarak vurgulayarak. Saunders'e göre hiçbir argüman ikna edici değildir (Saunders, 1986: 187-188). Saunders, Gottdiener'e benzer şekilde, Harvey'in Marksist ideolojinin baskın argümanlarına odaklanarak, analizinin çok boyutlu bir bağlamda değerlendirmemesini irdelemektedir. Aynı eleştiriye dahil olan Ira Katznelson'a göre (1992:128) ise David Harvey, sosyal ilişkilerin evrilmesinde insanoğlunun odak noktasına oturtulması gerektiği fikrinden uzak bir bakış açısı geliştirmiştir.

Bizdeki çalışmalardan kaynak göstermek gerekirse Tarık Şengül, David Harvey'nin kuramsal çerçevesindeki eksik parçanın "hegemonya" kavramının yokluğu olduğunu iddia eder. Antonio Gramsci'nin geliştirdiği hegemonya kavramının Harvey'nin kuramında yer alması daha anlaşılır bir retorik geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Zira Şengül'e göre; "hegemonya merkezli bir anlayış, hem determinizm sorununu aşmamıza hem de toplumsal sınıflar ve devletin oluşum sürecini kentsel süreçleri de içerecek biçimde ilişkisel bir çerçevede anlamamıza olanak verecektir." (Şengül, 2009:45).

Çağdaş ideolojiler açısından mekânsal farklılaşmayı değerlendirmek gerekirse; Marksizmin ve liberalizmin bir sentezinden oluşan kuram, her iki cenah tarafından da eleştirilmiştir. Zira iki ayrı yaklaşımın aynı kuramda birleştirilmesinin rasyonel izahlar geliştiremeyeceğine yönelik öngörüler ortaya atılmıştır. Muhafazakâr perspektif, farklılaşmanın doğal olduğu inancına vurgu yapar. Zira muhafazakâr anlayışta bireyler arası eşitsizlik, toplumun organik niteliğinde bulunan kendi öz yapısının bir ifadesidir ve bunu düzenlemek için devletin müdahale etmesi söz konusu olamaz (Kymlicka, 1991:9-19; Doyle, 1986:1155). Faşizm hakkında da benzer söylemler geliştirilebilir. Çünkü faşist anlayış belli bir ırkın veya zümrenin doğal üstünlüğü inancına dayanır (Akşin, 1993). Dolayısıyla farklılaşma veya mekânsal farklılaşma kuramına bu ideolojilerden bakmak Harvey'nin sorunsalını görmeye yetmeyecektir.

5. SONUÇ

David Harvey, kenti, toplumsal artık değer, iktisadi örgütlenmenin egemen tarzı ve toplumun mekânsal örgütlenmesi arasındaki ilişkiler bağlamında ele almıştır. Bu bağlamda, kentsel mekân ve sermaye birikimi arasındaki ilişki üzerine odaklanmıştır. Kimi sosyal bilimciler, Harvey'in sınırlı bir çerçevede konuyu ele aldığını söyleyerek farklı boyutlarda eleştiri getirmektedir. Bu nispeten doğruluğu kabul edilebilir bir eleştiridir. Ancak Harvey, Marksist coğrafyaya özgün katkılar yapmış bir düşünür olarak kabul edilmelidir. Harvey, modern kapitalist dünya sistemi içinde kentlerin sesine, toplumsal değişimin maddi koşulları çerçevesinde kulak vermeye gayret etmiştir. Sınıf ve sosyal eşitsizlikler, mekânsal farklılaşmanın bir ürünüdür. Kent, bir "bütün" olarak kendisi de sınıfın önemli bir yeri ve değer biçimleridir. Toplumsal mücadele ve bu mücadelenin çoğu günlük yaşam alanında gerçekleşir. Bu tür mücadeleler, üretimden ziyade değer gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Harvey'in, kapitalizmin en temel argümanlarından birini, birikim dürtüsünü irdelemesi dikkate değerdir. Sermaye birikimi-toplumsal değişim-mekânsal farklılaşma sarmalında, coğrafyanın Marksist eleştirisi, sosyal bilimlerin temel tartışma konularına katkı yapmıştır. Kentlerin sahip olduğu kolektif kimlik, kentin ulusal ve uluslararası sistemde oynadığı özel sosyal ve ekonomik rolü tanımlayan bir perspektifi yansıtmıştır.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (1993). "Faşizm Üzerine Genel Gözlemler. İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler Ve Uluslararası Politika", Murat Sarıca Anısına Sempozyum, 30-31 Aralık 1993, Aybay Yayınları, İstanbul.
- Beaud, M. (2016). Kapitalizmin Tarihi 1500-2010, (Çev: Fikret Başkaya), Yordam Kitap, İstanbul.
- Bıçkı, D. (2006). "Harvey Ve Castells'de Kent Sorunsalı: Politik Ekonomi Vizyonu Ve Sınırlılıkları", Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (11), ss. 111-130.

- Byres, T.J. (2007). "Neoliberalizm ve Az Kalkınmış Ülkelerde İlkel Sermaye Birikimi" (Ed. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston), Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki, ss. 143-154, Yordam Kitap, İstanbul.
- Carter, H. ve Wheatley, S. (1980). "Residential Segregation in Nineteenth-Century Cities", *Area*, 12 (1), pp. 57-62.
- Doyle, M.W. (1986). "Liberalism And World Politics". *American Political Science Review*, 80(4), pp. 1151-1169.
- Feagin, J. R. (2002). "Office Construction in Houston" (Ed. Michael Pacione), *The City: Land Use, Structure, And Change in The Western City*, ss. 61-105, Taylor & Francis, Abingdon.
- Gottdiener, M. (1988). *The Social Production of Urban Space*, University of Texas Press, USA.
- Guay, L. (1983). "Social Theory and the Urban Question by Peter Saunders", *The Canadian Journal of Sociology*, 8 (1), pp. 125-129.
- Gülalp, H. (1993). *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Güler, B.A. (2016). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarlanma Politikaları 1980-1995*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Gürüz, A. (2010). *Kapitalist İdeoloji*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Harvey, D. (2002). "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı" (Ed. Bülent Duru & Ayten Alkan), 20. *Yüzyıl Kenti*, ss. 147-172, İmge Kitabevi, Ankara.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Moralı), Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul.
- İnsel, A. (2015). "Malî Sermaye Birikimi Rejimi" (Ed. Ahmet İnsel), *Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*, ss. 61-81, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keleş, R. (2005). "Kent ve Kültür Üzerine". *Mülkiye Dergisi*, 29 (246). ss. 9-18
- Kuznetsov, Y. (1995). "Kapitalist Üretim Biçiminin Temel Nitelikleri" (Ed. Y. Kuznetsov; V. Kerov; F. Gretski; İ. Lozovski; D.Mitropolski; Y. Zubritski & P. Kolosov), *Kapitalist Toplum*, ss. 9-25, Sol Yayınları, Ankara.
- Kymlicka, W. (1991). *Liberalism, Community, And Culture*. Oxford University Press.
- Lefebvre, H. (2015). *Kentsel Devrim*, (Çev. Selim Sezer), Sel Yayınları, İstanbul.
- Lozovski, İ. (1995). "Emperyalizm" (Ed. Y. Kuznetsov; V. Kerov; F. Gretski; İ. Lozovski; D.Mitropolski; Y. Zubritski & P. Kolosov), *Kapitalist Toplum*, ss. 123-153, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Komünist Manifesto*, (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş), Can Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2015). *Kapital*, (Çev. Mehmet Selik), Yordam Kitap, İstanbul.
- Pasinetti, L.L. (1983). "The accumulation of capital", *Cambridge Journal of Economics*, 7 (3/4), pp. 405-411).
- Popenoe, D. (1973). "Urban residential differentiation", *Ekistics*, 36 (2016), pp. 365-373.
- Radice, H. (2007). "Neoliberal Küreselleşme: İmparatorlukların Olmadığı Bir Emperyalizm Mi?" (Ed. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston), *Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki*, ss. 155-167, Yordam Kitap, İstanbul.
- Ruoppila, S. & Kahrik, A. (2003). "Socio-economic residential differentiation in post-socialist Tallinn", *Journal of Housing and the Built Environment*, 18 (1), pp. 49-73.
- Saunders, P. (1986). *Social Theory and the Urban Question*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki Ve Siyaset-Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*, İmge Kitabevi, Ankara.